

„A mai diákoknak is ezt a jól bevált módszert javasolom!”

*Medgyesy S. Norbert interjúja dr. Kilián Istvánnal,
a Mestereknek Mesterével*¹

Kilián István színház- és drámatörténész professzor munkássága az 1960-as évek közepétől teljesen egybeforrt a régi magyarországi színjátszás forrásainak felkutatásával, soha nem sejtett méretű, magyar, latin, szlovák és német nyelvű szövegtörzseinek kritikai és népszerűsítő formájú közkinccsé tételével, rendszerezésével, monografikus és tanulmány szintű elemzésével. Kilián Tanár Úr az 1970-es évek végén nemcsak akadémiai kutatócsoportot, hanem iskolát is alapított, tanítványai immár két újabb nemzedék tagjai. Naponta több órát kutat az MTA Kézirattárában. Életének fordulójáról, palóc családi gyökereiről és az iskoladrámák szépségéről beszélgettünk 2012–2013 fordulóján a mindig bensőséget árasztó budapesti otthonában.

– Tanár Úr, kérlek, meséld a családi gyökereidről!

– Először is el kell mondani, hogy édesanyám, a Bükkszenterzsébeten született. Friedrich Mária (1902–1992) palóc volt, és Tarnaleleszen töltötte az élete nagy részét. Szerintem Palóccország fővárosa, a legkisebb falu Palóciában: Tarnalelesz.² Legfeljebb 4–500 lakossal rendelkezett édesanyám idejében. Mindentől távol, hegyek közé dugva, egy kellemes éghajlatú völgyben található. Ott éltek az anyai őseim. Édesanyám anyja Inczedy lány volt. Ez a família híres erdélyi család volt bárói címmel.³ Ezt a címet Ferenc József császár megvonta tőlük, mert valamelyik Inczedy családtag a piski csatában⁴ kitüntette magát a honvédek oldalán. Őseim az erdélyi vidékhez hasonló területet kerestek, így kerülhettek Tarnaleleszre. Kántortanítók voltak nemzedékről nemzedékre. Dédapám, Inczedy Antal is kántortanító volt, aki az I. világháborúban megsebesült,

¹ Az interjú első megjelenési helye MEDGYESY S. Norbert közléseként: *Szín – játék – költészet. Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére*. Szerk. CZIBULA Katalin–DEMETER Júlia–PINTÉR Márta Zsuzsanna. Bp.–Nagyvárad, Partium Kiadó–Protea–reciti, 2013, 439–448.

² Tarnalelesz: Heves vármegye pétervásári járásában lévő község, 1914-ben 1684 magyar anyanyelvű és 1670 római katolikus vallású lakossal. (*Magyarország Közigazgatási Atlasza 1914: A Magyar Szent Korona országai*, szerk. dr. ZENTAI László, Baja–Pécs, Talma Könyvkiadó, 2000, 160.)

³ A nagyváradai báró Inczedy család tagjai elsősorban Erdélyhez, többek között Torda vármegyéhez kötődő tagjait sorjázza: NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, Pest, kiadja Ráth Mór, 1859, III. kötet, 240–245.

⁴ Bem József honvéd tábornok Erdélyben, a Hunyad vármegyei Piskinél 1849. február 9-én győzte le az egyesült császári-cári csapatokat.

még láthattam őt. Mindig is szeretettel emlékszem rá. Ő még a híres mátrai betyárral, Vidróczkyval is találkozott.

– *Családod és gyermekkorod Egerhez kötődik. Mi az oka, hogy 1933. április 6-án mégis Füzesabonyban születél?*

– Édesapám, a Heves megyei Pély községben született Kilián Endre (1895–1980) MÁV-alkalmazottként dolgozott. A fiatal vasutasokat szívesen „dobálták” országszer-
te. Amikor születtem, akkor éppen Füzesabonyba osztották be. A Kilián család eredetét az egyik Kilián lány fia jogászként kutatta ki az 1940-es években. A család legősibb tagja Bicscsére való, amely Trencsén vármegyében található, Zsolna mellett, nem messze a Vág folyótól. Biztos vagyok benne, hogy az egész család evangélikus volt. Ezt támasztja alá, hogy a piarista iskoladrámák kutatása során, a Felvidéken nem találtam Kilián nevet. Aki Bicscsében a 17. század elején nemesi címet kapott, Joannes Kilián építész volt. A mai Nagybicscse⁵ melletti Hricsó váráról kapta a családjunk a nemesi előnevet: Sziróti-Hricsói Kilián volt a teljes nevünk. 1984-ben Bicscsén kutattam, amikor megtudva, hogy Egerben éltünk, felhívták a figyelmemet: „az ön családjának levéltára itt van nálunk!” Bicscsén ma is van Kilián utca, az alsóbicscsei temetőben pedig rábukkantam Kilián József sírjára. Családjunk tagjai a 18. században katolizáltak. Hogyan kerültünk Egerbe? Tudnunk kell, hogy a török hódoltság idején az egri püspökség Kassán szé-
kelt. A törököknek Egerből 1687-ben történt kiűzése után néhány évvel Kassáról az ősi székvárosba hazatérő Fenesy György püspök⁶ társaságában dolgozott Kilián Dániel,⁷ aki jóval később, egri kanonokként 1744-ben alapította az egri jezsuita – később cisz-
terci – templom egyik oltárát Gonzága Szent Alajos tiszteletére. Ugyanolyan ruhákban és mozdulatokkal jelennek meg a szereplők ezen az oltárképen, mintha egy drámában játszanának. Több családtagunk a 18–19. század fordulóján városi tanácstagként, sze-
nátorként működött Egerben.

– *Hogyan emlékszel vissza diákéveidre?*

– Ötéves koromban költöztünk Füzesabonyból Egerbe, ahol 16 éves koromig lak-
tam és tanultam. Négyen voltunk testvérek. Eger egy tipikus diákváros volt, a „ma-
gyar Athén.” A középiskola első hat osztályát, 1943 és 1949 között az egri Szent Bernát
Ciszterci Gimnáziumban végeztem,⁸ a 6. évet már az államosított iskola falai között.

⁵ Nagybicscse: Trencsén vármegye, nagybicscsei járás, 1914-ben 438 magyar, 347 német és 2298 szlovák lélek lakta. *Magyarország Közigazgatási Atlasza 1914*, i. m. 2000. 137. Mai neve Szlovákia területén: Bytča.

⁶ Fenesy György működési ideje Egerben: 1687–1699.

⁷ Kilián Dániel egri kanonok tiszteletére mutatták be a lipótszentmiklósi jezsuitáknál 1744. szeptember 5-én a *Nazarius et Celsus, sive Christiana pro fide Christi Constantia* című mártírdramát. Bővebben lásd MEDGYESY S. Norbert *Két, 18. századi iskoladráma, amely egy-egy Kilianushoz kötődik* című dolgozatát a *Szín – játék – költészet. Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére* (Szerk. CZIBULA Katalin–DEMETER Júlia–PINTÉR Márta Zsuzsanna, Bp.–Nagyvárad, Partium Kiadó–Protea–reciti, 2013.) című tanulmánykötet 262–269. oldalán.

⁸ Az intézmény ma a Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium és Kollégium nevet viseli.

Osztályfőnököm Ágoston Imre Julián⁹ volt, aki magyar–latin szakos tanárként nevelt minket, a világ legrendesebb embereként.

– *Gimnáziumi éveid alatt tudtátok-e, hogy ő költő?*

– Diákéveink idején megjelent már Juliánnak egy verseskötete, de az nem gyerekeknek való volt. Formabontó költő volt, szinte nem tudta befejezni a költeményeit. Julián versei akkor kezdtek el tetszeni, amikor öregkorában szonetteket írt. Kunszentmártoni internálása idején, 1950-ben a szenvedés hozta ki belőle az igazi verseket. 1952-ben még börtönben ült, és a forradalom után, 1957-ben újra letartóztatták politikai alapon. Az ekkor keletkezett, a kínok érlelte versei letisztultak, megszépültek, egyszerűvé váltak, mint a népdal. Emellett regényt és tankönyvet írt, magyartanároknak módszertani szakkönyvet állított össze. Nem láttam őt úgy, hogy ne dolgozott volna, egyfolytában verte az írógépet. Vidám emberként nevetésétől az egész iskola hangos volt.

– *Kikre emlékezel még szívesen ciszterci tanáraid közül?*

– Hegyi Kapisztrán történelem–latin szakos tanár volt az igazgatónk, ő esketett minket feleségemmel, Jakab Viktóriával az egri ciszterci templomban, 1959. július 16-án. A ciszterciek közül Ágoston Julián magyarra és latinra, Bartók Egyed és Kelecsényi Ákos történelemre oktatott. Varga Bennó természetrajzot, Károly Asztrik fizikát, matematikát és kémiát tanított. Az éneket, népdalokat is Ferenczi Csaba és Révész Amadé rendtagok szeretették meg velünk még jobban. Tagja voltam a gimnáziumi furulyazenekarnak is. A zenetudós–népzene gyűjtő Rajeczky Benjamin, akivel 1974 után az Országos Széchényi Könyvtár Fragmenta Codicum Kutatócsoportjában is találkoztam, miséin még ministráltam. Hervay Ferenc Levente irodalom- és könyvtörténészhez elsősorban a felejthetetlen cserkész táborok emléke köt.

– *Tanár Úr, kérlek, meséld az egyetemi éveidről!*

– Az államosítás következtében a 7. gimnáziumi évet Zircen végeztük. Az utolsó tanévet pedig, a szerzetesrendek 1950. júniusi szétszórása miatt, titokban Budán, ahol – ugyancsak sub rosa – érettségiztünk 1951 júniusában. Ezt követően MÁV villamosfelsővezeték-szerelőként kellett dolgoznom, majd az állam által is elismert érettségi vizsgát 1953 júniusában tettem le. Az év őszétől jártam az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem–latin szakára. 1957-ben diplomáztam a magyar szakot is felvéve.

– *Hogyan emlékszel vissza az 1956-os forradalomra?*

⁹ Ágoston Imre Julián (1909–1989) életét Kilián István dolgozta fel, és közreműködött verseinek közzétételében: ÁGOSTON Julián, *Kiadatlan versek*, Eger, 2005, 316–330. (záró tanulmány); KILIÁN István, *Ágoston Julián*, *Vigilia LXX*(2005) 8. szám, 639–647; KILIÁN István, *Ágoston Julián a közélet katolikus költője, = A ciszterci Rend Magyarországon és Közép-Európában*, szerk. GUITMAN Barnabás, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2009 (Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti konferenciák, 5) 112–124.

– Október 23-án, kedden délután az ELTE diákjaival együtt a Petőfi-szobortól indultam, hallgatva a Sinkovits Imre szavalt *Nemzeti dalt*. A Kiskörúton és a Margit hídon át a Bem térre vonultunk az egyre hatalmasabb tömegben. Ott a „Kossuth-címer” láttán elmondhatatlan, óriási ujjongás támadt. A zászlókból bicskával ott vágtuk ki elsőként a kommunista címet. Este a Kossuth téren nem messze álltam az oroszlanos kapu bal oldali erkélyétől, ahol hosszú várakozás után Nagy Imre szónokolt. A beszéd után nem mentem el a Rádióhoz, nem is tudtam, hogy oda indultak, hanem elsétáltam az albérletembe. A házigazdám nem engedett ki napokig. Október 30-án kedden hazamentem Egerbe, ahol a rádióban november 2-án számoltam be a pesti eseményekről. A december 12-i, nyolc halálos áldozatot és sok sebesültet követelő egri sortüzet – a piacra mentemben – egy belvárosi kapualjban éltem át közvetlen közelről. Otthon úgy fogadtak, mint aki a másvilágról tért haza.

– *Hogyan alakult a pályád 1957-től?*

– Abban az évben diplomáztam az ELTE-n. Attól az évtől kezdve Miskolcon tanítottam a Földes Ferenc Gimnáziumban, egészen 1966-ig. A következő két és fél évben a miskolci TIT-ben (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) munkálkodtam, és félállásban a Hermann Ottó Múzeumban dolgoztam. Ott ugyan a legújabb korral kellett foglalkoznom, de közben az iskoladrámákat is kutattam. Utána, 1972 októberétől 1979-ig Debrecenben laktunk, és egy szál magam irodalomtörténészként dolgoztam a Déri Múzeumban. Elsőként Csokonai-kiállítást kellett rendeznem. A 2001-ben megjelent *Csokonai boldog napjai*¹⁰ című könyvem anyagán ott kezdtem el dolgozni, a kiállítás anyagát írtam meg könyvvé. Debrecenben tanítottam először egyetemen 1973 februárjától régi magyar irodalmat, filológiát és iskoladrámát. Bán Imre¹¹ tanszékvezető professzor hívott meg óraadó tanárnak. Bán Imre olyan precíz ember volt, hogy az órát igazíthatad hozzá, végtelenül rendes, hitéhez és gyülekezetéhez hűséges református ember volt. Ő is támogatta a drámakutatásokat. Bán Imre halála után Julow Viktor¹² vette át a tanszéket, aki már nem tudott órákat adni. Bitskey István utánam kezdett ott tanítani. A debreceni kollégákat nagyon szerettem, és jó kapcsolatban vagyok velük máig. A drámakutató csoport alapítása idején, 1979-ben költöztem Budapestre, és azóta itt élek. Elsősorban a szintén jellem-ember Tarnai Andor¹³ professzor, a XVIII.

¹⁰ KILIÁN István, *Csokonai boldog napjai: Tanulmányok a költő borsodi, abaúji, zempléni napjairól és kultuszáról*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 2001. 232 p.

¹¹ Bán Imre (1905–1990): irodalomtörténész, 1952 és 1976 között volt a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanára, majd tanszékvezetője. (*Új Magyar Irodalmi Lexikon [ÚMIL] 1.*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000, 132.)

¹² Julow Viktor (1919–1982): irodalomtörténész, az 1956-os forradalom után börtönbüntetést szenvedett, 1958-tól a debreceni Déri Múzeumban dolgozott, 1965-től visszanyerte egyetemi katedráját. (*ÚMIL 2.*, i. m. 2000, 1006.)

¹³ Tarnai Andor (1925–1994): irodalomtörténész, 1969-től főmunkatársa, 1979-től fősztályvezetője volt az MTA Irodalomtudományi Intézetnek. (*ÚMIL 3.*, i. m. 2000. 2211.)

Századi Osztály vezetője biztatására jöttem a fővárosba, az MTA Irodalomtudományi Intézetébe. Mindeközben a régi magyar képversek gyűjtésével és rendszerezésével is foglalkoztam.

– *Hogyan alakult meg a Régi Magyar Dráma Kutatócsoport? Hol és mikor tanítottál Budapesten és környékén?*

– 1979 novemberében értekeztünk először Staud Gézával¹⁴ és Varga Imrével¹⁵ a régi magyar drámák szövegeinek és adatainak összegyűjtéséről. Egyeztettük, hogy ki milyen részterülettel foglalkozik: Staud Géza vállalta a jezsuita adattár elkészítését, Varga Imre pedig a protestáns adattárat és szövegkiadást rendezte sajtó alá. Én akkor már jó ideje a minoritákkal foglalkoztam. Kerényi Ferenc¹⁶ is kitűnő kollégánk volt, ő későbbi korszakot kutatta. Közben Tarnai Andor rögtön felkért, hogy indítsak a tanszékén egy iskoladráma speciális kollégiumot az ELTE-n. Az órára ketten jelentkeztek a '80-as évek elején: Czibula Katalin és Pintér Márta Zsuzsanna. Itt ismertem meg Demeter Júliát is. A rendszerváltozás évében tanítottam a pozsonyi egyetemen, Kolozsvárt a Bolyai Egyetemen Egyed Emese tanszékén, ott Péntek János nyelvessel is együttműködtem, és akkor még oktattam az ELTE főiskolai karán is. Jómagam voltam az első magyarországi rendszeres oktató a kolozsvári egyetemen. Utána ez szokássá vált, hogy minden évben más-más anyaországi oktató ment át tanítani. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakára Hargittay Emil hívott meg, ahol még a Ménési úton is tanítottam 1992 után, később, 2012 májusáig pedig Piliscsabán tartottam régi magyar irodalom szemináriumokat, majd 2003-tól iskoladráma speciális kollégiumot. A PPKE Történettudományi Doktori Iskolájának alapító tagjaként dolgoztam 2001-ben.

– *A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának alapításában szintén oroszlan-részed volt...*

– Az egyetem rektora hívott fel, elmondta, hogy bölcsészkart létesítenek, és el kell indítani a magyar szakot. Megszervezve a magyar tanszéket 1992-ben kezdtem ott tanítani, akkor két évfolyam indult el. Magam a Régi Magyar Irodalom Tanszék vezetője voltam alapításától nyugdíjazásomig, 2003-ig. Majd megkértem Heltai Jánost, aki követett tisztségemben, jelenleg Kecskeméti Gábor látja el ezt a feladatkört.

¹⁴ Staud Géza (1906–1988): színháztörténész, bibliográfus, 1954 és 1972 között a budapesti Színháztudományi Intézet tudományos munkatársaként dolgozott, közben a Gondolat Kiadó szerkesztője, majd az Operaház emléktárának felügyelője volt. (*ŰMIL* 3., i. m. 2000. 1986.)

¹⁵ Varga Imre (1912–2007): irodalomtörténész, az 1960-as évek végén fordult figyelme a régi magyar színjátszás felé. Alapító tagja volt a Régi Magyar Dráma Kutatócsoportnak, Kilián Istvánnal szerkesztője a *Régi Magyar Drámai Emlékek* 18. századi sorozatának. (*Színházvilág–Világszínház*, szerk. CZIBULA Katalin, Bp., Ráció Kiadó, 2008, 8.)

¹⁶ Kerényi Ferenc (1944–2008): irodalom- és színháztörténész. 1992 óta volt az MTA Irodalomtudományi Intézet munkatársa. Méltatása: PINTÉR Márta Zsuzsanna, *In memoriam Kerényi Ferenc, = Dráma–múlt, színház–jelen: Tanulmányok a dráma- és színháztörténet köréből*, szerk. CZIBULA Katalin–EMÖDI András–JÁNOS-SZATMÁRI Szabolcs, Nagyvárad–Kolozsvár, Partium Kiadó–Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2009 (*Régi Magyar Színház*, 4), 7–9.

– *Mikor és hol találkoztál az első iskoladráma-kézirattal? Ismerted már ezt a műfajt?*

– Miskolcon, a Földes Gimnáziumban az iskolaalapítás 400. évfordulójára készülve, 1960 táján gyűjtöttem iskolatörténeti dokumentumokat. Ezt a műfajt, hogy iskoladráma, én abszolút nem ismertem. Akkor és ott akadt a kezembe az erdélyi, háromszéki Kanta minorita drámakézirata: az első kötet az iskolában került elő, a másik kötet a miskolci levéltárban, a harmadikra pedig később bukkantam rá Debrecenben. Ez a három kézirat-kolligátum reprezentálja a kantai színjátszást. A Bene Demeter-féle kantai passiójáték (1747–1751) kézirata független ettől. Elsőként a *Jaj, hűt régentén mint virágzom vala* című moralitás, egy 17. század végi minorita iskolai színjátékot olvastam végig.¹⁷ Egymás után tárultak fel előttem az iskolai színjátékok, amelyeket sorban kezdttem publikálni. Az első közleményem az iskolai színjátszás témakörében két magyar nyelvű – a *Parentum nimis amor* (*A rendetlen szeretet bosszúja, Kanta, 1738*) és a *Jaj, én hűt régentén mint virágzom vala* (Kanta, 17. század vége) című – minorita drámával az *Ismeretlen iskoladráma gyűjtemény a XVII–XVIII. századból*¹⁸ című kismonográfia volt, amely 1967-ben jelent meg Miskolcon, a városi könyvtár kiadásában. A kantai betlehemes játék az *Antik tanulmányokban* látott napvilágot egy évvel később.¹⁹ Utána két hitvitázó drámát rendeztem sajtó alá. Egy gyönyörű Szent Miklós-játékot is felfedeztem.²⁰ Óriási dolognak számított, hogy abban az időben, az 1960-as és 1970-es években egy vidéki múzeum ilyen témájú színdarabszövegeket jelentetett meg. Tovább folytatva munkámat e témakörből írtam az egyetemi doktori értekezésem, amelynek oklevele Budapesten az ELTE-n kelt 1971. október 30-án a „latin nyelvtudományban való képzettsége” bizonyításául. Dolgozatomban ezekből a 18. századi latin nyelvű iskoladrámákból rendeztem sajtó alá néhányat. A barokk drámakutatást tovább vittem, és ebből készítettem a kandidátusi értekezésem is, amelyet 1981-ben védtem meg az ELTE-n. Az irodalomtudományi akadémiai doktori védésem oklevele 1995. január 18-án kelt az MTA-n. Tarnai Andor volt a konzulensem, mentorom, akit nagyon szerettem, sokat köszönhetek neki.

– *Kik és hogyan segítették a munkádat? Milyen volt a kutatásod szakmai környezete?*

¹⁷ Kilián István sajtó alá rendezésében olvasható: *Minorita iskoladrámák*, s. r. r. KILIÁN István, Bp., Akadémiai, 1989 (Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. század / 2), Nr. 1., 15–50.

¹⁸ KILIÁN István, *Ismeretlen iskoladráma gyűjtemény a XVII–XVIII. századból*. = Borsod–Miskolci Füzetek, Irodalomtörténet 5., Miskolc 1967.

¹⁹ KILIÁN István, *Latin nyelvű pásztorjáték a XVIII. század elejéről*, = *Antik Tanulmányok* XV(1968) 2. szám, 304–320.

²⁰ KILIÁN István, *A magyarországi Miklós-kultusz első drámatörténeti emléke*, = *Múzeumi Kurir*, I(1971) 22–28; KILIÁN István, *Sanctus Nicolaus Episcopus seu liberalitas coronata: A magyarországi iskoladráma példája 1688-ból*, = *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (DDMÉ)* 1973, Debrecen, 1974, 375–446.

– Amint említettem, elsőként Miskolcon láttam kéziratot iskoladrámaszöveget az 1960-as évek elején. Addig életemben nem hallottam erről a műfajról. Minden lehetőséget megragadtam ahhoz, hogy elolvassam az összes publikációt ebben a témakörben. Mivel a szocializmus idején ez klerikális témának számított, a jeget Staud Géza kandidátusi értekezése törte meg 1965-ben, amely a soproni jezsuita színjátékról szólt. Mind a mai napig nem adták ki, pedig érdemes lenne. A következő évben jelentkeztem a kézdivásárhely-kantai minorita gyűjteménnyel. Tarnai Andor éveken keresztül kutatót és tanított német nyelvtérületen, Klaniczay Tibor²¹ Párizsban és Rómában. Nyugaton akkor már javában zajlott a barokk színház tudományos vizsgálata. Nekik külföldön ismerniök kellett ennek tekintélyes szakirodalmát. Én azért kerültem be vidéki, akkor debreceni muzeológusként Budapesten az MTA Irodalomtudományi Intézetébe 1979-ben, mert bíztak abban, hogy én összegyűjtöm és összegyűjtetem az erre vonatkozó forrásanyagot. Ezért feleséggel és három gyermekemmel, életkoruk szerint Imrével, Hedviggel és Kingával együtt 1979-ben Debrecenből Budapestre költöztünk.

– *Kutatásaidért és tanító-nevelő munkádért 2010-ben Fraknoi-díjjal tüntettek ki. Az általad kiadott tetemes iskoladráma-gyűjtemény felkutatása hogyan történt?*

– A múzeum nagyon jó munkahely volt, mert az ország összes múzeumának adattárát módomban volt áttekinteni, és bennük drámaszövegeket is keresni. Amikor a múzeumból eljöttem, ilyen szempontból egy kicsit rosszabb volt a szituáció, viszont akkor már csak az iskoladrámákra koncentrálni lehetett. Többször jártam Erdélyben, Kézdivásárhely-Kantában elsőként 1968 nyarán, amikor a kantai plébánián kerestem a harmadik minorita kéziratot. A drámagyűjtemény nem került elő, de megmaradt bennem, hogy a könyvtáros egy kék pikedlit, könyvjelző szalagot használt. Viszont a debreceni könyvtár kéziratárának vezetője 1976 vagy 1977 táján felhívta a figyelmemet, hogy ő a könyvtár pincéjében összegyűjtött egy nagy csomó latin nyelvű kéziratot, amelyek az 1950-es években vagy még a II. világháború idején kerültek oda Erdélyből. Természetesen elmentem, megnéztem: egy óriási szekrényben az egyik könyv gerincén ugyanazt a könyvjelzőt láttam, mint amilyent Kézdivásárhelyen: ez volt a harmadik minorita kézirat drámagyűjtemény. Annak idején véletlenül Debrecenbe szállították az anyagot. Tehát Kantából három drámakötet maradt fenn.

– *A piarista iskoladrámákkal és a betlehemes játékokkal mikor kezdted el foglalkozni?*

– Intézeti osztályvezetőm, Hopp Lajos²² jelölte ki számomra a feladatot, a piarista drámajegyzék összeállítását. Nagyon sokat dolgoztam levéltárakban. Akkor még megvolt a lehetőség, hogy minden rendházban megforduljunk, ahol valaha piaristák tanítottak, ezért Szlovákiában, Erdélyben és a mai Magyarországon az összes piarista házat végigkutatam. Kivételes szerencsém volt, hogy a színlapok (dráma-progra-

²¹ Klaniczay Tibor (1923–1992) irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

²² Hopp Lajos (1927–1996) irodalomtörténész, kutatásainak fő területe Mikes Kelemen alakja volt.

mok) java része itt van Budapesten, amelyek kiadása országos kitekintéssel rád vár, Norbert. Rohamtempóban kellett dolgoznom. Egy ilyen adattárat²³ összeállítani nem leányálom. Kassán Demeter Júliával vizsgáloódtam. Jelentős forrásokra bukkantam az 1980-as években – többek között – a pozsonyi levéltárban, a turócszentmártoni Matica Slovenskában, a beszercebányai plébánián, a trencsényi volt jezsuita rendházban, a protestáns forrásokot őrző löcsei levéltárban, továbbá Rozsnyón. Jártam a a mi ősi családi fészünkben, Bicscsén is, a négytornyú várkastélyban, 1984-ben. Rómában a jezsuitáknál, Szilas László²⁴ és Szabó Ferenc segítségével igen jól lehetett dolgozni; 1984-ben, 1989-ben és 2000 őszén jártam az Örök Városban. Bécsben veled egy időben dolgoztam 2004 szeptemberében egy hónapig. A tudomásunk szerinti legrégibb magyar nyelvű betlehemes játékot 1981-ben Turócszentmártonban, egy kötet fedőlapjáról leáztatva találtam meg. Ez az 1629-ből fennmaradt váradi betlehemes,²⁵ amelyet Kobzos Kiss Tamás megzenésítésével lemezre is vettek 1987-ben.²⁶ Szívemhez közel állnak a betlehemes játékok, közülük 22 darab vár most nyomdakészen kiadásra az 1800 előtti időszakból.

– *A csíksomlyói passiójátékokkal mikor és milyen körülmények között találkoztál először? Tanár Úr, hol jártál még Erdélyben kutatóúton?*

– Először 1968 nyarán, az előbb említett kantai kutatóút közben jártam Csíksomlyón, magánemberként. A kolostorba bekopogva, nyilvánvalóan semmit sem árultak el a drámakéziratokról. Utólag Muckenhaupt Erzsébet könyvéből²⁷ tudhatjuk, hogy a Mária-szobor alatti dobogóban titokban őrizték az értékes anyagot 1980-ig. Családommal együtt 1978-ban ismét kerestem e páratlan drámagyűjteményt. Akkor Écsy János, az 1982-ben tragikus balesetben elhunyt ferences páter fogadott, még ebéddel is megkínált, de szerényen csak ennyit mondott: „nagyon sajnálom, de ebben nem tudunk segíteni.” (A Securitate folyamatosan figyelt minket, amint utólag, pl. a csíksomlyói népszerűsítő kötetünk²⁸ csíkszeredai bemutatóján 2003-ban egy szenvedő alany el-

²³ *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig*, s. a. r., KILIÁN István, Bp., Argumentum, 1994.

²⁴ Szilas László (1927–2012) jezsuita egyháztörténész, 1963-tól négy évtizedig a római jezsuita Történeti Intézet tagja, majd igazgatója volt.

²⁵ Kritikai kiadása: *Magyar nyelvű betlehemes játék a XVII. század első feléből*, ItK, LXXXVIII(1984), 5–6. szám, 695–722.

²⁶ *Régi Magyar Betlehemes (1629)*, A lemez borítószövegét írta KILIÁN István, szerkesztette és a zenéjét korabeli dallamokból összeállította KOBZOS KISS Tamás, hangszerelte SZABÓ István, KOBZOS KISS Tamás, Bp., Hungaroton SLPX 14068, 1987. CD-változat: Bp., 2004.

²⁷ MUCKENHAUPT Erzsébet, *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei*, Kolozsvár–Bp., Polis–Balassi, 1999.

²⁸ *„Nap, Hold és csillagok, velem zokogjatok!” Csíksomlyói passiójátékok a 18. századból*, szerk. DEMETER Júlia, Utószó PINTÉR Márta Zsuzsanna, latin ford. KILIÁN István, Bp., Argumentum, 2003.

mondásából kiderült.) Legközelebb 1983 nyarán egy hónapra mentem Erdélybe hivatalos kiküldetésben. Bejelöltem, hogy Csíksomlyóra és Marosvásárhelyre akarok menni. Ennek ellenére Bukarestbe vittek repülőn, egy németül beszélő úr kísért utamon. Bukarestben, az akadémia kéziratárában is találtam iskoladrámára utaló adatokat. Panaszkodtak, hogy a román akadémiának nincsen pénze engem továbbküldeni Erdélybe. Mondtam, hogy nem baj, én a saját pénzemen utazom. Szabotálni akarták, hogy eljussak Erdélybe, de csak eljutottam Nagyszebenbe, Kolozsvárra és Marosvásárhelyre. Marosvásárhelyt járok egy templom előtt, amely tisztára úgy nézett ki, hogy jezsuita szentély. Bekopogtam, s éppen a tudós pap, Léstyán Ferenc fogadott, aki kezembe adta a jezsuita diariumot és a historia domust. Egy hét alatt végignéztem, fantasztikus anyag volt. Erről az iskoláról Staud sem tudott semmit. Gyulafehérvárt, a Batthyaneumban még óriási források vannak, egy alkalommal végigbogarásztam. Legközelebb az 1990-es Mikes-konferencián jártam Erdélyben és Csíksomlyón tanítványommal, Pintér Márta Zsuzsannával és a kutatócsoportból Varga Imrével. Pintér Mártával 1997 szeptemberében kutattunk hosszan Csíksomlyón, fénymásoltuk a passiószövegeket a kritikai szövegkiadás előkészítéseként. 2000 márciusában Nagy Júliával, Alszászy Károly Botonddal és veled dolgoztam 10 napig ugyanott, majd később Cibula Katalinnal és Demeter Júliával digitalizáltuk az anyagot. Munkánkban állandó segítségünk volt a csíksomlyói kolostorban a bölcs és szívélyes Márk József ferences atya, a Csíki Székely Múzeumban pedig Muckenhaupt Erzsébet könyvész-muzeológus.

– *Az iskoladrámák mellett a másik fő kutatási területed a képversköltészet, amelynek feltárásában szintén úttörő szereped van.*

– Debrecenben, az egyetem könyvtárában az 1970-es években akadtam drámakutatás közben egy képversre, amelyet Kemenes Egyed erdélyi ferences írt az egyik kolostorukat vizitáló Goly(j)óbis Ambrus tiszteletére 1774-ben. A képvers a Goly(j)óbis nevet egy kör, valójában egy golyó alakban írta le, az akrosztichon és a telesztichon pedig a keresztnevét rejtí. ²⁹ Ettől kezdve rendszeresen kerestem a XVIII. századi, hazai képverseket, gondolván, ha van egy, akkor többnek is kell lennie. Tisztességes mennyiségű gyűjtemény jött létre a magyarországi, XVIII. századi képversekből, amelyből 1998-ban jelent meg egy monográfiám. A modern képverseket L. Simon László vizsgálta és tette közzé ugyanekkor. Még New Yorkból is érdeklődött nálam egy ottani képverskutató. A napokban zárom az újabb képverskötetemet, amelyben 90 költemény látna napvilágot.

– *Háromévente zajlanak a híres, nemzetközi, régi drámatörténeti konferenciák. Mi a szimpóziumok alapkonceptiója?*

– Az MTA Irodalomtörténeti Intézetben működik a REBAKUCS, azaz a Reneszánsz-

²⁹ KILIÁN István, *A régi magyar képvers / Old Hungarian Pattern Poetry: Vizuális költészet Magyarországon I. / Visual Poetry in Hungary I.*, Miskolc–Bp., Felsőmagyarország Kiadó–Magyar Műhely Kiadó, 1998, 107. tétel, 284–285.

Barokk Kutatócsoport. A barokk kutatások ismertetése érdekében kezdeményezésre elindítottunk egy szimpóziumsorozatot. Az első konferenciát Eger közelében Noszvajon, a De la Motte-kastélyban tartottuk 1988-ban. Elhatároztuk, hogy ezen túl háromévente összeülünk egy tudományos konferenciára. A második konferencia is Noszvajon zajlott, majd beköltöztünk Egerbe, ahol 1994 és 2003 között összesen négy tudományos tanácskozást rendeztünk. Közben egyetemekhez fordultunk, melyek a konferencia anyagának kiadását is vállalták. Ennek következtében minden szimpóziumunk anyaga megjelent nyomtatásban, ezt a pénzszűke világban komoly eredménynek tarthatjuk. 2006-ban Nagyváradon János-Szatmári Szabolcs főszervezésében a Partiumi Keresztény Egyetem, három esztendő múlva Egyed Emese, Biró Annamária és Tar Gabriella Nóra irányításával a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem, legutóbb, 2012 szeptemberében pedig Bárczi Zsófia és Polgár Anikó szorgos munkájaként a nyitrai egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara adott otthont a tanácskozásnak. Az elmúlt évtizedben tehát a határainkon túli magyar egyetemeket is bevontuk a munkába. Mi nagy kitekintéssel gyűjtjük a színháztörténeti anyagot, amely szövegekből, színpadtechnikából, zenéből, táncból és képzőművészeti vonatkozású forrásokból áll. Éppen ezért ezeket a tudományágakat összekapcsolva szerveztük a konferenciákat, tehát irodalom-, színház-, zene- és művészettörténészeknek, valamint néprajzkutatóknak egyaránt helye van tanácskozásainkon. Pozsonyból Ladislav Kačič zenetörténész kapcsolódott be kutatásainkba. Az európai összefüggésrendszer vizsgálata témánkban elengedhetetlen, ezt többek között Marketa Klosova, Irena Kadulská, Nigel Griffin és Jean-Marie Valentin előadásai és hozzászólásai jelentik.

– *Van-e arra példa, hogy napjainkban megelevenítenek barokk kori iskolai színjátékokat? Hogyan fogadja ezt a mai közönség?*

– A jezsuita Faludi Akadémia szervezésében éveken át láthattunk színpadon barokk iskoladrámát a Schola Ludens keretében. Feleségem, Jakab Viktória a terézvárosi Szent Család-plébánia ifjúsági közösségével tanított be több barokk kori misztériumjátékot az elmúlt 20 évben. Néhány évvel ezelőtt Székesfehérvárott Sziráki Szilvia tanítványai mutatták be a *Kéncskapálót*, Aradon is volt hasonló kezdeményezés. Kolozsvárott a Thália Helyi Élete (THÉ) kutatócsoport jelenít meg rendszeresen iskoladrámákat. Az előbb említett drámatörténeti konferenciák sem múlhatnak el barokk iskolai színjáték előadása nélkül. Piliscsabán te szervezted meg a Boldog Özséb Színtársulatot 2002-ben, azóta Godena Albert rendezésében rendszeresen láthattunk töletek betlehemes és csíksomlyói passiójátékokat, történeti drámát, mitológiai istenparódiát, a *Bakhus*t és vígjátékot. Úgy tudom, több egyetem magyar szakán alkalmazzák a Boldog Özséb Színtársulat által 2010-ben kiadott *Régi Magyar Színpad* DVD-sorozatot. Mivel az iskoladrámák örök lelkiismereti, morális kérdéseket feszegetnek, történeti és teológiai problémákat szemléltetnek költői magasságokban, gyakran didaktikusan, ezért minden kor számára aktuálisak. Egy-egy jól sikerült passióelőadást még én is megkönnye-

zek. Az a fontos, hogy a szereplők valóban átéljék a színpadi cselekményeket! A mai diákoknak is ezt a jól bevált módszert javaslom!

– *Édesanyád gyakran énekelte a palóc balladát. Az iskoladráma-konferenciák fogadása elképzelhetetlen e nélkül, valamint a Mestereknek Mestere és a Kánai menyegző (Az igaz Messiás már eljött...) vidám zengése nélkül. Hadd kérjelek meg, hogy énekelj el a palóc balladát!*

– Nem tudom, hogy szabad-e rögtön énekkel kezdeni ezt a történetet. Azt kell tudni a korábban már említett Tarnaleleszről, hogy egy nagyon elzárt község volt. Az, aki valaha is nyelvészetet tanult, nagyon jól tudta, hogy az elzárt községek a legtovább őrzik saját nyelvjárásukat. A legkisebb jelét sem tudják mutatni a nyelvi változásnak. Tarnaleleszre ez volt jellemző. Igen ám, de a '30-as évektől kezdve folyamatosan megindult a rádiózás, a '60-as évektől kezdve a televíziózás, tehát olyan asszimiláció kezdődött el nyelvileg, amely ezt a községet nyílttá tette, nyelvjárását megváltoztatta. Végtelemül sajnálom, hogy ez a nyelvjárás megszűnő félben van. De ez természetes dolog. A nyelvjárásnak, főleg Egerben mind a mai napig élnek még olyan jelenségei, amelyekről biztosra veszem, hogy még hosszú-hosszú ideig élni fognak. De közel sem olyan lesz az a nyelvjárás, mint volt gyermekkoromban Tarnaleleszen.

A falusi paphoz, akit főúrnak hívtak, ment az öregasszony, hogy elhívja a férjéhez feladni a szentkenet szentségét. Ez a következőként zajlott: „*Főúr, gyűjjelek mē, azt adjā fel az embërnek a hātúsó kenőcsöt!*” Ma már ez nincs. Azért sincs, mert ma már a betegek szentségével senki sem törődik. Tehát a nyelvjárás kihalásának, megszűnésének egyik jellegzetes oka az, hogy a vallási hagyományok már nem élnek úgy, ahogyan kellene.

Ezt a palócballadát édesanyámtól hallottam. Tarnaleleszről sokan jártak be Egerbe fát eladni egyfogatos kocsiival. A fa nem volt teljesen felaprítva. Bejött a tél, egy nagy csomó palóc megjelent az egri piacon, és árulta a fát. A jófajta szenet Egercsehiből hozták, ott a palóc szótól való elszakadás sokkal hamarabb megindult, mint Tarnaleleszen. Ez elsősorban a bányának köszönhető.

Így szól a palóc ballada:³⁰

³⁰ Énekelte: Kilián István, *Füzesabony, 1933. április 6. A Tarnaleleszen felnőtt édesanyjától, Friedrich Máriától (1902–1992) tanulta. Gyűjtés helye és ideje: Kilián István lakása, Budapest, 2013. január 11. Gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert. Lejegyezte: Kővári Réka és Medgyesy S. Norbert. A palóc nyelvjárás lejegyzését Szelid Veronika lektorálta. Kottagrafika: Kővári Réka.

Rubato

1) — 1) 2) — 3)

1. hej, de Tíz fo-rint húsz ká-ráj - cár vāót a laj - bi zseb-be,

Hogy ész-t a jó cser - fāt el - át - tuk E - ger - be,

4) — 5) —

hej, de Ször-nyen jó cser-fā vót, de ja szent se kér-tē, oszt

6) — 7

Vás - csu - to - ra Bēr-nāt lār - mād - zott is ér - tē.

1) 2) 3) 4) 5) 6)

2. 3. 2. 3. 2. 3.

Ne lārmādzék, sógor, mondok o'da neki,
Tān bijon nincsen ki mind a négy kerekí,
Nēm lārmādzott sógor, ēgye ki a fēne, oszt
Jóu nagyot rāvāgott a kēzēm fejire.

Asz' hittem, tēréfāl, pegy³¹ észibe sē vót,
Hozzāvāgtam én is è nā tēsnye binkót,
Hej, de, nyócan is rugdostuk, mégsē tért ő eszre oszt
Ájig tuttuk házācipelnyí Leleszre, hej!

A felvétel helye és ideje: Budapest, 2012. december 17; 2013. január 11. és január 24.

³¹ pedig